

zeigt mit den Fundorten des Brezovljani-Typs in Transdanubien (Ajka, Becsehely, Zalaegerszeg) enge Verwandtschaft. Dieser Typ verbreitete sich ursprünglich in NW-Kroatien auf dem Gebiet

der Korenovo-Kultur (DIMITRIJEVIĆ 1978), heute aber sollen wir auch die Fundstellen von W-Transdanubien zu seinem Verbreitungsgebiet rechnen.

J. Regenye
Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, Pf. 32
H-8201

K. Zoffmann Zsuzsanna

A NEOLITIKUS SOPOT-KULTÚRA EMBERTANI LELETEI NEMESVAMOS-BALÁCA LELŐHELYRŐL

Nemesvamos-Baláca lelőhelyen az I. épület „i” jelzésű helységében feltárt őskori gödörben egy hason fekvő csontváz, az I/L jelzésű szelvényben pedig egy kőpakolásos sír került elő zsugorított csontvázal. E temetkezések, a leleteket régészetiileg értékelő Regenye J. szerint a neolitikus Sopot (=Bicske-Sopot)-kultúrába sorolhatók.

Az itt ismertetett embertani anyag a veszprémi múzeumban került megőrzésre.

I. épület „i” jelzésű váz

A koponya és vázcsontok aránylag jó megtartásúak, helyenként azonban vízkővel fedettek, ami a metrikus adatfelvételt részben meggátolta.

Az ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRY (1963) módszer alapján történt meghatározás szerint a gödörben egy nő került eltemetésre, akinek halálórási életkora a NEMESKÉRY-HARSÁNYI-ACSÁDI (1960) féle módszer szerint 33–39 évre becsülhető. A csontokon bármiféle olyan sérülés, amely a halál okára utalhatott volna esetleg, nem volt megfigyelhető.

A jó megtartású, sajnos kissé hiányosan megmentett koponya norma verticalisban sphenoid, norma occipitalisban ház alakú. Brachykran koponyáról lévén szó, fontos megemlíteni, hogy a tarkó curvoccipital profilú. A protuberantia occipitalis externa 1-es, a glabella 2-es fokozatú. Norma frontalisban az arc és az orbita is rectanguláris. Az orrgyök széles, sekély, a csontok orrhátnak csak konkáv indítása figyelhető meg. A spina nasalis anterior 3–4-es fokozatú, az apertura piriformis alsó széle anthropin, a fossa canina mély. Az alveoláris prognathia közepes, a harapás fedett.

A lambda-varratban lévő varratsontot leszámítva, más anatómiai variáció a koponyán nem figyelhető meg, a vázcsontok közül e szempontból csupán a bal oldali humerus esetében perforált fossa olecrani érdemel említést.

Kóros elváltozásra utaló nyom sem a koponyán, sem a vázcsontokon nem észlelhető, a koponyaleleteken igen gyakori cribra orbitalia nem fordul elő.

A hiánytalanul meglévő 36 fogon caries nem található, a felső metszőfogak között diastema figyelhető meg.

I/L jelzésű váz

Az embertani lelet töredékes, a koponya és a vázcsontok is hiányosak.

Az ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRY (1963), illetve a JOHNSTON (1961) féle módszer alapján történt vizsgálat szerint a sírban egy 15–18 éves fiatal nő került eltemetésre.

A koponya – töredékessége miatt – metrikus, vagy morfológiai elemzésre nem alkalmas. A csontokon említésre érdemes anatómiai variáció nem fordul elő, kóros elváltozás a csontokon nem figyelhető meg. A fogak cariesmentesek.

Értékelés

A Sopot-kultúra, melynek temetkezései Balácán előkerültek, időben a Dunántúlon a Zselíz kultúrát követte, átmenetet képezve a későbbi Lengyeli kultúra felé. Kialakulásában a helyi elemek mellett, a régészeti adatok szerint, déli komponensek is közrejátszottak (KALICZ–MAKKAY 1972, MAKKAY 1978).

Embertanilag a Zselíz kultúra és a délről feltételezett komponens teljesen ismeretlen, s a Sopot népesség is csupán a Bicske-Galagonyás lelőhelyről származó leletek alapján ismert (ZOFFMANN 1978: 3 gyermek, 8 ♂, ZOFFMANN 1984). Több adattal egyelőre csak a dunántúli Lengyeli kultúra népességéről rendelkezünk (ZOFFMANN 1968; 1969–70; 1984).

Brachykran lelet a Bicske-galagonyási, taxonómiaiilag igen heterogén töredék-sorozatban nincs (ZOFFMANN 1978), és hiányzik a szlovákiai vonaldíszes kerámia leletei közül is (JELINEK 1973), szórványosan azonban előfordul a felső-ausztriai Vonaldíszes (JUNGWIRTH 1977) és a morvaországi Festett kerámias leletek között (JELINEK 1973). E töredékes leletek arckoponyái nem rekonstruálhatóak, az alsó-ausztriai és dunántúli Lengyeli népesség köréből is-

mert brachykran leletekről azonban már megállapítható (JUNGWIRTH 1977, ZOFFMANN 1968, 1969–70), hogy a balácaival megegyező, alacsony-eurymorph arcú, széles-brachykran jellegegyüttest képviselik. E jellegegyüttes esetében feltehetőleg nem egy önálló típusról van szó, hanem egy nagyobb variációjú, alacsony-eurymorph arcú dolicho-mesokran variánsnak, a brachykrania határát már átlépő, szélsőséges egyedeit képezik.

1. táblázat: A Baláca I. „i” jelzésű lelet agykoponyájának főbb méretei

Martin szám	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	Kategória (ALEKSEJEV-DEBEC '64)
1.	172	középhosszú
5.	103	igen hosszú
7.	33	középhosszú
8.	140	széles
9.	91	középszéles
10.	116	széles
11.	119	középszéles
12.	–	–
13.	100	–
16.	–	–
17.	140	igen magas
20.	116	igen magas
23.	497	középnagy
24.	315	nagy
25.	–	–
26.	125	középhosszú
27.	–	–
28.	(118)	hosszú
29.	112	hosszú
30.	104	rövid
31.	98	hosszú
38. (M. 17.)	1351	aristenkephal
38. (M. 20.)	1344	aristenkephal

2. táblázat: A Baláca I. „i” jelzésű lelet arckoponyájának főbb méretei

Martin szám	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	Kategória (ALEKSEJEV-DEBEC '64)
40.	94	középhosszú
43.	101	középhosszú
44.	–	–
45.	(126)?	középszéles
46.	–	–

47.	103	alacsony
48.	59	igen alacsony
50.	20	–
51.d.	–	–
51.s.	40,5	középszéles
52.d.	–	–
52.s.	30	igen alacsony
54.	24	középszéles
55.	45	alacsony
57.	11	–
60.	52	középhosszú
61.	57	keskeny
62.	39	igen rövid
63.	33	igen keskeny
65.	110	középszéles
66.	93	középszéles
69.	28	alacsony
70.	d.50	alacsony
71a.	d.29	keskeny

3. táblázat: A Baláca I. „i” lelet koponyájának fontosabb indexei

Martin szám	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	Kategória (ALEKSEJEV-DEBEC '64)
8:1	81,4	brachykran
17:1	81,4	hyperhypsikran
17:8	100,0	akrokran
20:1	67,4	hyperhypsikran
20:8	82,9	akrokran
9:8	65,0	stenometop
47:45	(81,8)	euryprosop
48:45	(46,8)	hypereuryen
52:51	74,1	hyperchamaekonch
54:55	53,3	chamaerrhin
61:60	109,6	dolichuran
63:62	84,6	mesostaphylin

5. táblázat: A Baláca I. „i” lelet számított testmagassági adatai

Módszer	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	Kategória (MARTIN 1928)
MANOUVRIER (1893)	1511	kisközepes
PEARSON (1899)	1504	kisközepes
BACH (1966)	1571	nagyközepes

4. táblázat: A Baláca I. „i” lelet vázcsontjainak főbb méretei

Martin szám	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	
	d.	s.
Humerus:		
1.	–	275
2.	280(!)	272
4.	–	57
5.	19	19
6.	15	15
7a.	58	57
10.	42	42
Radius:		
1.	–	–
4.	13	14
5.	11	10
Ulna:		
1.	–	–
11.	14.	–

Martin szám	Baláca I. „i” (Ad. ♀)	
	d.	s.
12.	13	–
Femur:		
1.	409	–
2.	405	–
6.	24	24
7.	24	25
9.	30	30
10.	23	23
19.	42	–
Tibia:		
1.	–	326
1b	–	322
8a	28	29
9a	22	20

IRODALOM

- ALEKSEJEV—DEBEC 1964 V. P. ALEKSEJEV—G. F. DEBEC, *Kraniometrija*. Moskva 1964.
- BACH 1966 H. BACH, *Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen weiblicher Skelette*. *AnthrAnz* 29 (1966) 12–21.
- ÉRY—KRALOVÁNSZKY—NEMESKÉRI 1963 K. K. ÉRY—A. KRALOVÁNSZKY—J. NEMESKÉRI, *Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. – A representative reconstruction of historic populations*. *AnthrK* 7 (1963) 41–90.
- JELINEK 1973 J. JELINEK, *Die neolithische und bronzezeitliche Besiedlung der heutigen Tschechoslowakei*. *Fundamenta B/3, VIIIa, 1* (1973) 186–199.
- JOHNSTON 1961 F. E. JOHNSTON, *Sequence of epyphyseal union in a Prehistoric Kentucky population from Indian Knoll*. *Human Biol.* 33 (1961) 66–81.
- JUNGWIRTH 1977 J. JUNGWIRTH, *Die Bevölkerung Österreichs im Neolithikum*. *Festschrift 75 Jahre Anthropol. Staatssamml. München*, 233–256.
- KALICZ—MAKKAY 1972 N. KALICZ—J. MAKKAY, *Südliche Einflüsse im frühen und mittleren Neolithikums Transdanubiens. Aktuelle Fragen der Bandkeramik*. Székesfehérvár 1972, 93–106.
- MAKKAY 1978 J. MAKKAY, *Excavations at Bicske I. The Early Neolithic. – The earliest Linear Band Ceramic*. *ARegia* 16(1978) 9–60.
- MANOUVRIER 1893 L. MANOUVRIER, *La détermination de la taille d'après les grandes os des membres*. *Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris* 4 (1893) 347–407.
- MARTIN 1928 R. MARTIN, *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena 1928, 2.ed.
- MARTIN 1928 R. MARTIN, *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena 1928, 2.ed.
- NEMESKÉRI—HARSÁNYI—ACSÁDI 1960 J. NEMESKÉRI—L. HARSÁNYI—GY. ACSÁDI, *Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden*. *Anthr.Anz* 24 (1960) 70–95.
- PEARSON 1899 K. PEARSON, *On the reconstruction of the stature of Prehistoric Races*. *Mathem. Contrib. to the Theory of Evolution V. Philosph. Transact. of the Royal Soc., Ser.A.* 192 (1899) 169–244.
- ZOFFMANN 1968 ZS. K. ZOFFMANN, *An anthropological study of the Neolithic cemetery at Vilyánykövesd (Lengyel culture), Hungary*. *JPMÉ* 13 (1968) 25–36.
- ZOFFMANN 1969–70 ZS. K. ZOFFMANN, *Anthropological analysis of the cemetery at Zengővárkony and the Neolithic Lengyel culture in SW-Hungary*. *JPMÉ* 14–15 (1969–70) 53–72.
- ZOFFMANN 1978 ZS. K. ZOFFMANN, *Excavation at Bicske II. Anthropological finds from the Neolithic cemetery*. *ARegia* 16 (1978) 61–67.

ZOFFMANN 1984

ZS. K. ZOFFMANN, *A Kárpát-medence neolitikus és rézkori népességeinek főbb metrikus és taxonómiai jellemzői. – Main metric and taxonomic data of the anthropological finds dating from the Neolithic and Copper Ages in the Carpathian Basin.* AnthrK 28 (1984) 79–90.

ZOFFMANN 1991

ZS. K. ZOFFMANN, *A Közép-európai (KVK+DVK) és az Alföldi (AVK) Vonaldíszes kerámiák embertani leleteinek metrikus összehasonlítása. – Metrischer Vergleich der anthropologischen Funde der mitteleuropäischen und der Alföld-Linienband-Keramik.* JPMÉ 36 (1991) 85–99.

Zs. K. Zoffmann
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, Pf. 364
H-1370

Vörös István

A BALÁCAI NEOLITIKUS TELEP ÁLLATCSONT-MARADVÁNYAI

A Nemesvámos-Baláca római villagazdaság központi (I.) épületének feltárása közben, a római falalapozások alatt a Sopot-kultúrához tartozó 13 objektumot tártak fel 1981–88. között K. Palágyi Sylvia és Regenye Judit (LDM. Veszprém). A település régészeti leírását és feldolgozását Regenye J. végezte el, dolgozatát lásd ugyanezen kötetben.

A 205 db-os állatcsontanyag mindössze 6 gödör konyhai/étkezési hulladékanyaga (1. táblázat). A leletgyűttes kis száma ellenére a fajok száma magas; a neolitikumnak mind az öt háziállata – a *szarvasmarha* (*Bos taurus* L.), a *juh* (*Ovis aries* L.), a *kecske* (*Capra hircus* L. form. *aegagrus* Erxl.), és a *kutya* (*Canis familiaris* L.); a vadászott állatok közül négy nagyvad – a *vadló* (*Equus ferus gmelini* Ant.), a *gimszarvas* (*Cervus elaphus* L.), az *őz* (*Capreolus capreolus* L.), a *vaddisznó* (*Sus scrofa ferus* L.); továbbá egy erdei ragadozó, a *vadmacska* (*Felis silvestris* Schreb.) fordul elő.

Az állatok között két ritka faj is megtalálható: a bezoár (= *aegagrus*) típusú kecske, és a kelet-európai vadló. Úgy tűnik, egy település állatcsontmaradványaiból ásatással „vett” random (véletlenszerű) mintavétel fajösszetétele nemcsak a mennyiségtől (GRAYSON 1984), hanem a véletlenszerűen feltárt objektumok leletanyagainak minőségi összetételétől is függ.

1. A csontleletanyag topográfiai megoszlása

1. gödör (6 B–7 B szelvény, 1984)

Szarvasmarha – 2

os zygomaticum fr., dext. astragalus.

Juh – 6

radius dist. diaph. fr., femur diaph. fr., 3 metapodium diaph. fr., metapodium dist. trochlea fr.

Sertés – 4

dext. corpus mandibulae fr. (inf.), sin. humerus diaph. fr., 2 costa fr.

Gimszarvas – 4

sin. corpus mandibulae oral fr., radius diaph. fr., 2 femur diaph. fr.

Vaddisznó – 3

dext. radius-ulna prox., dext. femur dist fr.

2. gödör (4. helyiség D-i fele, 2. gödör, 1981)

Szarvasmarha – 10

M inf., proc. spin. fr., 4 costa fr., scapula fr., femur dist. diaph. fr., 2 tibia diaph. fr.

Juh – 11

sin.-dext. M3, dext. os nasale fr., 3 costa, metacarpus diaph. fr., femur diaph. fr., metatarsus diaph. fr., 2 metapodium diaph. fr.

Kecske – 1

jobb oldali frontale a szarvcsappal, nőstény.

Sertés – 6

sin. praemaxilla fr., sin. maxilla fr., sin. os zygomaticum fr., sin. ang. mandibulae fr., tibia diaph. fr., dext. metatarsus III. prox. (juv.).

Gimszarvas – 4

2 agancs-szár db, femur diaph. fr., sin. calcaneus.

Vadmacska – 1

dext. mandibula.

9/2. gödör (4. helyiség DK-i negyed (C/2 h.) É-i fala 5. gödör, 1988)

Szarvasmarha – 8

P4, corpus mandibulae fr., 3 costa fr., radius diaph. fr., dext. olecranon fr., metatarsus diaph. fr.

Juh – 11

M sup., 2 costa fr., scapula fr., dext. humerus diaph. fr., radius diaph. fr., femur diaph. fr., tibia diaph. fr., metatarsus diaph., 2 metapodium diaph. fr.

Kecske – 1

dext. os parietale fr.

Sertés – 7

sin. praemaxilla fr., dext. os zygomaticum fr., os nasale fr., corpus mandibulae fr., sin. ramus mandibulae fr., costa fr., sin. os tarsale quartum (T4+5).

Vadló – 1

sin. os phalangis I. ant.

Gimszarvas – 2

agancsszár db, sin. calcaneus.